

DELL'AQUILA, Vittorio i IANNACCARO, Gabriele (2006): *Survey Ladins. Usi linguistici nelle Valli Ladine*. Trento: Regione Autonoma Trentino-Alto Adige.

L'angle nord-oriental de la Itàlia actual és el regne d'un complex multilingüisme. Sols en aquest angle en tota Europa conflueixen les llengües eslaves (eslovè), germàniques (alemany) i romàniques (friülà, ladí, italià). Dins de les varietats romàniques és també envitricollat el repertori de la zona, amb el romanx tan fragmentat en les seves branques (el retoromanx a Suïssa, i el friülà i el ladí a Itàlia) i amb els parlars itàlics (el vènet, el trentí), encapçalats i assimilats *piano piano* per l'italià de base toscana.

Aquest multilingüisme en aquestes terres és fruit d'una història torturada, tan torturada com les Dolomites que les dominen. Fins just després de la primera guerra mundial (1914-1918), bona part d'aquestes terres pertanyien a l'imperi austrohongarès, fet que explica el manteniment social i el reconeixement oficial de l'alemany al Südtirol/Alto Adige (vegeu Eggert 1986¹¹, per exemple). Encara ara bona part de les pomes de qualitat que arriben als nostres mercats provenen d'aquesta província autònoma amb una clara divisió etnicolingüística en el sistema escolar: la seva etiqueta, tot i venir d'Itàlia, ve en alemany. Podem distingir a la Ladínia dolomítica tres zones, quant al reconeixement oficial: una amb l'alemany i l'italià com a llengües oficials; una altra amb l'italià i el ladí; i una altra només amb l'italià. Els sentiments d'identitats i les simbolitzacions en aquesta zona estudiada són d'una sofisticació extremada, interessants per tant per a un lector de la nostra àrea cultural catalana.

El ladí és una de les tres varietats en què es divideix el romanx i ocupa la part central del circ alpí, mentre que el friülà ocupa la zona més oriental, i el retoromanx, ja a Suïssa, la zona més occidental. La ignorància envers el ladí ha estat molt gran als països de llengua catalana, com es pot veure en l'única informació sobre el tema a la *Gran Enciclopèdia Catalana*: hi diu simplement «engadinès». Afortunadament, proporciona una informació molt completa i sintètica el *Diccionari de les llengües d'Europa* d'Ignasi Badia (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 2002).

Aquest volum conté les dades finals de la recerca *Survey Ladins*, duta a terme a les cinc valls ladines, coordinada pel Centre d'Études Linguistiques pour l'Europe (CELE), de Milà. L'objectiu darrer és escatir com es possible conciliar les exigències de les minories amb les exigències de desenvolupament del sistema productiu, com conciliar la continuïtat dels sistemes socioculturals locals amb les forces de la globalització. La zona estudiada, pel seu relatiu benestar econòmic, rep immigració d'altres parts d'Itàlia. Aquests al·loglots no són, però, tinguts en compte en aquesta investigació. El plurilingüisme a la zona pot ser molt gran. Un habitant de la vall de Badia (p. 10), per exemple, pot tenir una bona competència parlada almenys del seu dialecte ladí, de l'italià estàndard regional, d'almenys un dialecte germànic de tipus bavarès i, en menor mesura, del Hochdeutsch.

La recerca consistí a repartir un qüestionari de gairebé dues-centes preguntes a una mostra representativa (3.200 enquestats, immensa mostra en relació a l'univers) dels trenta mil habitants de la zona. L'àrea investigada inclou dues regions (Trentino-Alto Adige/Südtirol i Vèneto), tres províncies (Bolzano/Bolzen, Trento i Belluni, cinc valls i dinou municipis. El qüestionari, trilingüe (ladí, italià i alemany, que es mostra en el llibre, voluminós en mida DIN-A4) solia omplir-se sense presència de l'enquestador, fet que feia impossible qualsevol manipulació. Més enllà de preguntes «típiques» sobre els usos lingüístics familiars declarats o els coneixements lingüístics, cal destacar alguns ítems, que podrien sobtar un lector catalanoparlant.

25. «Quines llengües o dialectes fa servir quan s'enfada?»
36. «En quina llengua o dialecte fa els comptes mentalment?»
39. «Quina de les llengües o dialectes que coneix serveix millor per fer humor?»
40. «En quina llengua es prega a casa seva?»

1. Eggert, Kurt (1986) *Familie bilingui in Alto Adige. Educazione linguistica ed uso delle due lingue*. Calliano: Assessorato all'istruzione e cultura in lingua italiana.

Les preguntes adreçades al ladí permeten inferir que té un rol subaltern, en relació a l'italià o a l'alemany:

42. «*Li passa que llegeix llibres, revistes o diaris en ladí?*»

En altres preguntes es reflecteix la manca d'un ladí estàndard:

44. «*Si llegeix textos en una altra varietat de ladí, com els entén?*»

52. «*quines són les dues varietats ladines que entén millor a més de la seva?*»

69. «*Una llengua escrita unificada ladina per al futur del ladí és (útil, ni útil ni perjudicial, en part útil i en part perjudicial, perjudicial, no ho sé)*»

70. «*Una llengua escrita unificada ladina per a les diverses varietats del ladí és (un recurs, indiferent, un perill, no ho sé)*»

71. «*Què seria millor usar com a llengua ladina unificada?*»

72. «*Li agradaria seguir un curs de ladí dolomità?*»

91. «*Segons vostè, quina afinitat hi ha entre la seva comunitat de vall i cadascuna de les comunitats següents?*»

Més endavant es plantegen preguntes entorn a la identitat: ladina, italiana, alemanya, vèneta, altotesina, trentina. Sorprenen per al lector del Principat, avesat a un sistema de conjunció lingüística a l'ensenyament, que es demani sobre les línies lingüístiques a l'escola, com sí succeeix a la València actual:

83. «*Podent triar la llengua de l'escola a la qual enviar els fills, els inscriuria a l'escola de llengua (ladina, alemanya, italiana, alemanya-italiana, alemanya-ladina, ladino-italiana, model trilingüe actual de les valls ladines de l'Alto Adige, model trilingüe paritari ladí-alemany-italià)*»

Algunes preguntes sobten especialment com la següent:

85. «*Li ha passat mai que hagi usat el ladí per a no fer-se entendre?*»

Finalment hi ha una pregunta sobre la vitalitat etnolingüística subjectiva, la satisfacció de saber parlar ladí:

89. «*Està orgullós de saber parlar ladí?*»

Impressiona constatar una important transmissió lingüística intergeneracional del ladí (p. 52, 69), fet que trasllueix una important vitalitat etnolingüística subjectiva. Apareixen contradiccions destacades en els resultats. Hi ha molts més entrevistats que es consideren de llengua materna italiana (32%), mentre que un 15% declara que parla o parlava italià amb la mare (p. 53-54). Són especialment interessants les valoracions sobre l'autonomia de cada llengua: l'italià seria més llengua que qualsevol altre codi, més que el ladí, però aquest més que el vènet (p. 59). Els autors assenyalen que és important «verificar el grau de 'dialectalitat percebuda' recíproca de les varietats que es defineixen com a llengües maternes (...) els residents a les valls ladines tenen almenys més nivells als quals referir-se: el ladí, en general més llengua que dialecte bé que amb diferències en el territori; l'italià ben segur llengua» (p. 59). Les dades són presentades amb una gran profusió gràfica i cartogràfica, excel·lent en relació als petits nombres de la comunitat estudiada (uns trenta mil habitants).

Finalment cal destacar l'esforç dels autors per trobar conceptes que aclareixin l'aparent cafarnaüm sociolingüístic de la zona. Així proposen els conceptes de '*diacrolettia*', '*diglossia*' (ja conegut) i '*dilalia*' (p. 94ss). *Diacrolettia* es refereix a «una realitat en què una llengua limitada exclusivament al pol alt de la comunicació es troba al costat d'un codi adaptat a tots els àmbits, des d'aquells més informals fins a l'ús escrit». La *dilalia* consisteix en aquell esquema de comportament en què el codi alt accedeix també a funcions típicament lligades a situacions comunicatives informals.

És significatiu, finalment, que el qüestionari hagi estat respost sobretot en italià pels enquestats. La força de l'estat nació homogeneïtzador es fa sentir fins i tot en un reducte multilingüe com l'estudiat en aquesta recerca modèlica.

Emili BOIX-FUSTER
CUSC-Universitat de Barcelona